

TRI KARAČAJEVE SLIKE ZADRA

CVITO FISKOVIĆ
Split

UDK: 75(497.5 Zadar)
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 25. V. 1993.

Teodor ili Fedor Karačaj, austrijski pukovnik i zapovjednik grada i tvrđave Kotora, boraveći u Boki kotorskoj i posjećujući Dalmaciju i Crnu Goru slikao je gradove, naselja i krajolike. Slike je okupio u album u kojem je autor našao i tri slike Zadra iz prve polovice XIX. stoljeća.

Austrijski pukovnik i zapovjednik grada i tvrđave Kotora, potomak stare obitelji koja se ubraja u hrvatsko plemstvo, Teodor ili Fedor Karačaj, živeći od 1787. do 1859. godine, zabavljao se slikanjem akvarela. Boraveći u Boki kotorskoj i posjećujući Dalmaciju i Crnu Goru, slikao je gradove, naselja i krajolike tih primorskih i gorskih krajeva i okupio u albumu kojemu je naslovni list ukrasio zrakastim suncem i kićenim, obojenim slovima:

100
VEDUTE
delle
COSTE ORIENTALI
DEL
MARE ADRIATICO
disegnate
DAL COLONELLO CONTE FEDOR KARACSAJ:

Ukoričeni u korice obložene crvenim baršunom, sa stotinu akvarela veličine 22,5 x 34,5 cm našao sam u Zagrebu i objavio nekoliko njegovih stranica¹ iznoseći ujedno i oznaku slikarevog likovnog izraza i način koji stoga ovdje ne ponavljam, naglasujući ponovno da se Karačaj uklapa potpuno tim radom u svoje vrijeme, a za nas je zanimljiv jer je slikao obalne krajeve prije pojave fotografije i to prilično vjerno i točno u mnogim pojedinostima urbanističkih cjelina, spomeničkih vrijednosti i odlika krajolika u prvoj polovici XIX. stoljeća.

Pojedine akvarele u albumu potpisao je i označio godinom 1836. i 1837. pa bi se moglo reći da su oko tih godina nastali i ostali u sačuvanom svesku. Na dva lista naslikao je doček saksonskog kralja na Cetinju 1838. godine,² kao i oružani sukob crnogorskih i austrijskih vojnika te godine, vjerojatno onaj na Paštrovskoj planini u kolovozu, o kojemu je poslao iscrpan izvještaj dalmatinskom guverneru Wenzelu Vetteru von Lilienbergu u Zadar.³ Bavo se i crtanjem zemljovidnih listova i objavio 1842. godine zemljopis Crne Gore pa se zbog toga i spomenutih izvještaja može od njega očekivati točnost kojih nema u slobodno naslikanim slikama naših gradova na Jadranu drugih slikara. Ali zbog malog omjera njegovih akvarela ne može se ta točnost u nabijenim pojedinostima ni očekivati od ovog pukovnika, kao što se ne može njegov rad mimoići, osobito ne onih predjela i naselja koje prikazaše slobodnije i s manje pažnje drugi slikari.

Premda je grad Zadar poznat u vedutama iz prve polovice XIX. stoljeća u svom obrisu i svojim zidinama, onakav kakvog ga sličnog slika i Karačaj, cijenim da nije suvišno objaviti i ova tri akvarela tog općeg, cjelovitog pogleda na vanjski nestali kameni obruč grada. Karačaja vjerojatno kao višeg vojnog zapovjednika, pukovnika i zanimahu, ali ipak, kao ni ostali njegovi, tako ni

-
- 1 C. FISKOVIĆ, Prilog razvitku pomorstva u Splitu početkom 19. stoljeća. *Kulturna baština* VIII, br. 13, Split 1982., str. 35-40; C. FISKOVIĆ, Dubrovnik u akvarelima Fedora Karačaja početkom 19. stoljeća. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 40, Zagreb 1989., str. 195-214, sl. 1-18; C. FISKOVIĆ, Prilozi o viškim spomenicima, *Mogućnosti* XXIX, br. 3-4-5, Split 1982., sl. uz str. 198, 230.
Opširnije o Karačajevu slikarstvu: C. FISKOVIĆ, Boka Kotorska u akvarelima Fedora Karascaya-a iz prve polovice 19. stoljeća. *Spomenik* CXXII, Odeljenje istorijskih nauka 5, SAN, Beograd, 1986., str. 203-237. Tu je krivo objavljena veličina albuma.
 - 2 C. FISKOVIĆ, Nekoliko bilježaka o Njegošu i Crnoj Gori iz prve polovice 19. stoljeća, *Istorijski zapisi*, god. V, knjiga VIII, sv. 4-12, Cetinje 1952., str. 221-237.
 - 3 J. MILOVIĆ, Zabilježke grofa Theodora Karascaya von Walje-Szaka o Petru II. Petroviću Njegošu i Crnoj Gori u g. 1837. i 1838. *Analitički Historijskog Instituta JAZU u Dubrovniku* god. VI-VII, Dubrovnik 1959., str. 173-204.

ova tri zadarska akvarela nisu plod njegove službe. On je vjerojatno dolazio i službenim poslom u Zadar, glavni grad Dalmacije, gdje je slao guverneru Wencelu Vetteru von Lilienbergu 1838. godine izvještaje o Crnoj Gori,⁴ ali je našao vremena u primorskim gradovima slikati i seljake u krajoliku, građane na trgovima i mornare na brodovima. Volio je, dakle, i ljepotu zemlje i gradskog sklopa i svakodnevni život pod suncem Sredozemlja, što je sve pomno prenosio u dokolici u slike.

Prvi akvarel je naslovljen u okviru: *Zara da Mezzogiorno I*. Taj naslov treba prevesti: Zadar gledan prema jugu jer je očito slikar tako mislio i naslikao. On je široko zahvatio vidokrug oko grada koji je pružen i usitnjen u sredini desnog dijela slike, opkoljen kosim zidinama s bastionima podignutim na niskom nasipu koji se osobito primjećuje uz lučka gradska vrata pa je na njemu kućica i zidić, dok se uz ostale temelje ti nasipi jedva primjećuju.⁵ Gornje površine zidina obrasle su zelenom travom, jer bijahu ispunjene zemljom. Na kraju prema zapadu vije se austrijska zastava koju je slikar volio istaknuti da u pokrajini naglasi novu vladavinu. Obris grada je živahan. Crveni krovovi kuća jednokatnica i dvokatnica nadovezuju se u nizu te se ističu brojni manji i viši zvonici, prepoznatljivih crkava sv. Šime, sv. Franje i u sredini sv. Marije. U njihovoj umanjenosti ne može se zahtijevati potanja sličnost s postojećom im pozirnošću i pojedinosti oblika.

Sljubljenost grada među zidinama, za koji je narodna pjesma upotrebila pjesničku figuru u kojoj zaljubljenik uspoređuje ljepotu lica svoje djevojke:

»Kako Zadar mirima ograđen«⁶

je istaknuta. Doista i pored sve strogosti i glomaznosti gradskih zidina, Zadar je živošću pročelja i dvorišta, unutrašnjošću svojih crkava, palača i kuća, skladom trgova i ulica, ali i razigranošću obrisa krovova, nadvisivanjem katova i zvonika nad zidinama rastvarao, preplitao i oživljavao svoju slikovitost pred gledateljem s različitih položaja s kopna, podređujući se sa svih strana okolnom krajoliku, a spajajući se s morem i odrazujući se u bonacama.

Takvog ga je gledao, doživio i slikao i Karačaj.

4 *Ibidem*.

5 Usporedi I. PETRICIOLI, Maketa Zadra u Pomorskom muzeju Venecije. *Zbornik Instituta za historijske nauke u Zadru* knj. II 1956.-1957., Zadar 1958., str. 115.

6 C. FISKOVIĆ, Jedno pismo i nekoliko stihova na hrvatskom jeziku iz 17. i 18. stoljeća s Hvara. *Čakavska rič* I, Split 1978., str. 10.

Na prvom akvarelu naslikao je izravno kopno prikazavši na čitavom prednjem dijelu slike rumenkastu i žućkastu zemlju, s prorijeđenim žbunjem, grmljem i stablima, iz koje vire gole stijene i prekidaju je prašnjave ceste. Kao da to bijaše brisani prostor da se utvrđeni grad bolje brani od mogućih napada s kopna.

Uravnoteživši ga, slikar je u taj krajolik unio ljude, idilu i priču, seljake u narodnim nošnjama s crvenom kapicom, modrih hlaća i crvenog prsluka, perčinom niz leđa i s lovačkom torbom, seljakinju u bijeloj odjeći, plavim rupcem i u tamnoj ječermi u razgovoru sa seljakom u bijelom kabanu. Uz njih seljak, također s perčinom, goni stado i kola prepuna pokošene trave na jednoj, a na drugoj cesti slično odjevena seljakinja goni natovarena magarca i uz nju čovjek u građanskom plavom odijelu i šesiru jaši bijelog konja. Obala je razvedena i spušta se u uvale, prodirući do Jazina i oblikujući luku s jedrilicama, a Ugljan se plavi s južne strane zatvarajući tihi morski kanal nad kojim gospodari vrh brijega tvrđava sv. Mihovila.

— Mirno svjetlo obasjava i drugi akvarel koji ima uobičajen i u albumu redoviti natpis koji se odnosi na prikaz, kao i na ostalim akvarelima udaljenim u razmjeru po prirodi od samoga kraja i duha onoga vremena.

I drugi akvarel je označen: Città di Zara N^o2, a uglavnom prikazuje sjevernu stranu grada s kopnom samo uz rub donjeg okvira slike. Po zelenoj travi pastirica u bogatoj narodnoj nošnji čuva koze i ovce predući vunu s preslicom i vretenom u rukama. Odjevena je u ječermu, te bijelu košulju i sa šarenom pregačom i nazuvcima uz noge. Obuvena je u opanke, crvenkapicom na kosi koja se spušta niz pleća. Postavljena je s ovcama na jednoj strani, dok s jednom od njih osamljenoj na drugoj strani slikar uravnotežuje i zatvara kompoziciju. Tanki bijeli oblaci zastiru prostranstvo mirnog neba rastršivši se nad gradom produženim u moru u ravnoj crti ispunjavajući svu širinu datog lista. Sure, od starosti pomodrijele, ukošene zidine stoje s bastionima koji se reljefno jutarnjim sjenama ocrtavaju na plohama zida. Poznate su nam sa starih tlorisa i grafičkih obrisa pa vidimo da ih je Karačaj točno naslikao. I na ovom akvarelu ne niču izravno iz mora nego se uzdižu iz žutih, reklo bi se, pješčanih nasipa.

Na njima su podignute tri jednostavne kućice, očito u službi pomorstva, od kojih je ona veća jednokatnica, a uz lučka gradska vrata je obrambeni zidić.

Na velikom bastionu uz Jazine je ugaona stražarnica i tri kućice, a dvije su uz more. Vrhove zidina pokriva zelena trava, a na Velikoj utvrdi je javni perivoj koji je slikar označio »Giardino publico«, uzrastao gustim zelenim drvećem.⁷ Iza perivoja uzdižu se visoka peterostrana srednjovjekovna kula sa stražarnicom i zidnim pojasom,⁸ i zvonik crkve sv. Šimuna sa zatvorenom završnom ložom zvona i uz njega se vidi prostrani krov svečeve crkve. Zvonik sv. Marije među ostala tri slikar je naslikao, ali ga nije imenovao nego napisao pod njim u okviru: »Catedr. di S. Lorenzo«. Ne spominje, dakle, Sv. Stošiju, nego Sv. Lovru. Očito je ime svete zaštitnice zaboravio, a sjetio se naziva srednjovjekovne crkve tog sveca s Narodnog trga. Zapamtio je ipak položaj arsenala i označio ga: »Arsenale«, pa dalje bivši samostan i crkvu klarisa sv. Nikole,⁹ kojoj napiše ime »Mad.a del Rosario«, a zidine na kraju označi imenom »Belvedere«. Ni ostalim zvoncima franjevačke, crkve sv. Krševana i drugima ne naslika oblik, a nije ni mogao dati u smanjenom omjeru slike točan izgled, nego samo poneke uobičajene otvore i crvene krovove kao i kućama i crkvama različite visine. Među njima se vide brežuljci Ugljana kojemu na rubovima okvira ponovi naziv »Scoglio«.

Reklo bi se, dakle, da Karačaj nije dugo boravio u Zadru, pa je ponešto »usavršavajući« vjerojatno svoje slike kasnijim tumačenjem ponešto i pogriješio.

On, valjda, nije ni u Korčuli, Splitu, Šibeniku, Hvaru i Omišu dulje boravio, nego ih samo na proputovanju vjerojatno kratko posjetio. Stoga im nije slikao unutarnji nego samo vanjski, panoramni izgled. Vjerojatno je nešto dulje bio na Visu, posjetio Luku i Komižu i naslikao, kao i u Zadru, tri akvarela. Možda je na tom utvrđenom otoku bio službenom dužnošću, pregledavši ga čitavog.

Svoju dužnost, kao što je rečeno, obnašao je u Kotoru, pa je stoga obilazio Boku, Crnu Goru i njeno primorje, a posjećivao Dubrovnik i njegovu kopnenu bližu okolicu. Zbog toga je uspio naslikati više akvarela, veliku većinu iz tih krajeva i inače privlačnih izvornom slikovitošću ljudima koji

7 Čini se, dakle, da drveće perivoja već bijaše uzraslo, što je i prirodno jer je zasaden 1829. godine. M. STAGLIČIĆ, Urbanistički razvoj Zadra u prvoj polovici 19. st. *Zadarska revija* 5-6, Zadar 1979., str. 636.

8 V. sl. A. DEANOVIĆ, Il contributo del Sanmicheli alla fortificazione della Dalmazia. *Castellum* N°7, Roma 1968., str. 47, sl. 4.

9 I. PETRICIOLI, Lik Zadra u srednjem vijeku. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, sv. XI-XII, Zadar, plan 1. uz str. 176.

poput njega dolazahu sa sjevera. Zadar ga je privukao iznad svega položen uz pitomu ravnu zemlju i uz more s razigranim obrisima otoka na obzorju.

Kao pukovniku čini se da se Karačaju svidio sjeverni izgled grada kada je našao vremena da ga tri puta slika s kopna. Na svom trećem akvarelu zapisao je:

ZARA N^o3

Dok je ranije, iako radi ukrasa, naslikao seljake i tim pokazao neposrednu vezu grada sa svojim zaleđem, okolnim kopnom napučenim seljacima, ovdje je u trećem svom akvarelu naslikao jedrenjake, brigantin i ostale skupljenih jedara. Na jednome je istaknuo austrijsku zastavu koja vije i vrh koplja na stalku kraj topa na rtu zapadnog bastiona kao znamen i očitovanje grada pripadnosti državnoj. Od mnogih zvonika naslikao je samo tri zbog promjene mjesta odakle je cjelinu gledao. Ističe se onaj s lukovicom na vrhu, a to bi morao biti onaj crkve »Gospo Kaštela«. ¹⁰ Među krovovima je najviši onaj ukinutog samostana sv. Nikole.

Parobrod na kotače ili tanbuće s visokim vitkim dimnjakom i dva skupljena jedra na jarbolima, ulazi u luku pun putnika, s austrijskom zastavom vrh krme. Karačaj ga je naslikao kao ondašnju novu privlačnost i zanimljivost, poput većine tadašnjih slikara dalmatinske obale. Uz zidine, kojima je po gornjoj širini narasla zelena trava, protežu se i okružuju ih dugi i niski nasipi u moru.

10 O toj crkvi je, uz ostale dvije u Skradinu i u Kninu, objavio kanonik splitski Matija ČULIĆ u svojoj knjizi »Pisni duhovne raslicne sastavljene od niki mnogo post. zarkovgnakov, izdanoj u Mletczih MDCCCv«, pjesmu koja se vjerojatno pjevala krajem 18. i početkom 19. stoljeća na hrvatskom jeziku. U njoj uz ostalo spominje i vjerovanje puka u Gospinu pomoć protiv suše i bolesti:
Pisma na posctenje Zadarske Gospe od Castela...

... Kad puk xeli daxd imati,
Ilmu susca dodiaje,
Zadostaje Tebbe zvatti,
Da daxd hodi, i pristaje.
Kadje koji u nemocchi,
Koja nezna lik liciti.
Uticese k'tvojoj mocchi,
Za moch od gne ozdraviti.

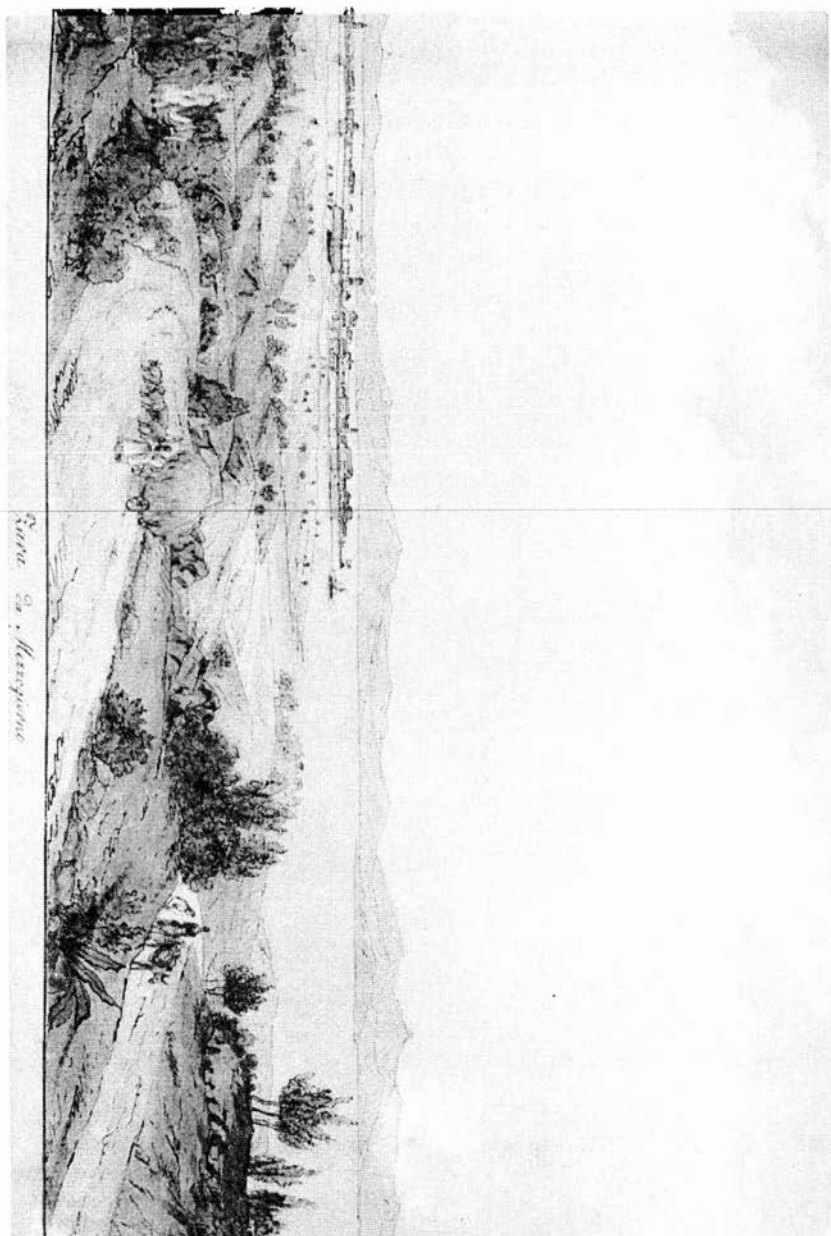
Jedino stablo granate krošnje u ovom dijelu grada istaknuo je još jedan slikar na svojoj veduti. Možda je to dud koji se onda sadio u Dalmaciji na javnim mjestima radi uzgoja buba prelaca svile,¹¹ ali to, kao i mnoge druge pojedinosti, osobito po visini i glomaznosti kuća i sličnosti pojedinih zgrada u izmjenjivanom i u Drugom svjetskom ratu porušenom gradu, teško je utvrditi. Možda bi ih s Karačajevih akvarela mogli koristiti stručnjaci koji bi se bavili urbanističkim razvojem grada.

Ja sam u današnjim okolnostima i mogućnostima svojih odmaklih godina i sada želio upozoriti na ova tri dosad nepoznata akvarela, jer pokazuju mirni ugođaj. Upravo je to narav staroga grada koji, iako opkoljen u glomazne i jednolične, teške zidine, ipak se položenošću od antike na poluotoku, kao i slikovito okupljenim spomenicima unutar zidina, uklapao nenametljivo u svoj kopneni i otočki okolni krajolik te se čini da i sam plovi kao otok ili brod sred prostora dojmljivo prenesena u sliku.¹²

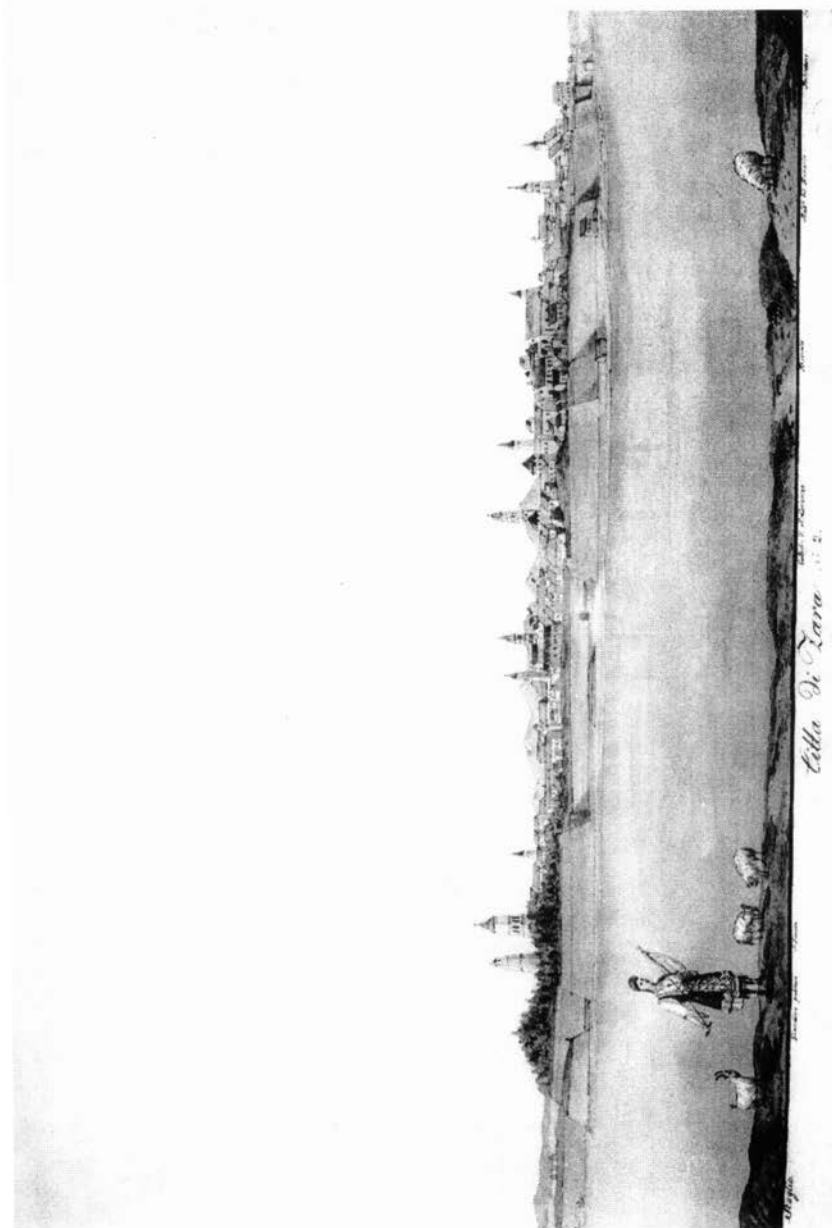
(Fotografije izradio Živko Bačić, kojemu na tome zahvaljujem.)

11 C. FISKOVIĆ, Vrtovi orebičkih kapetana i brodovlasnika. *Horikultura*, br. 1-2, Zagreb 1991., str. 7.

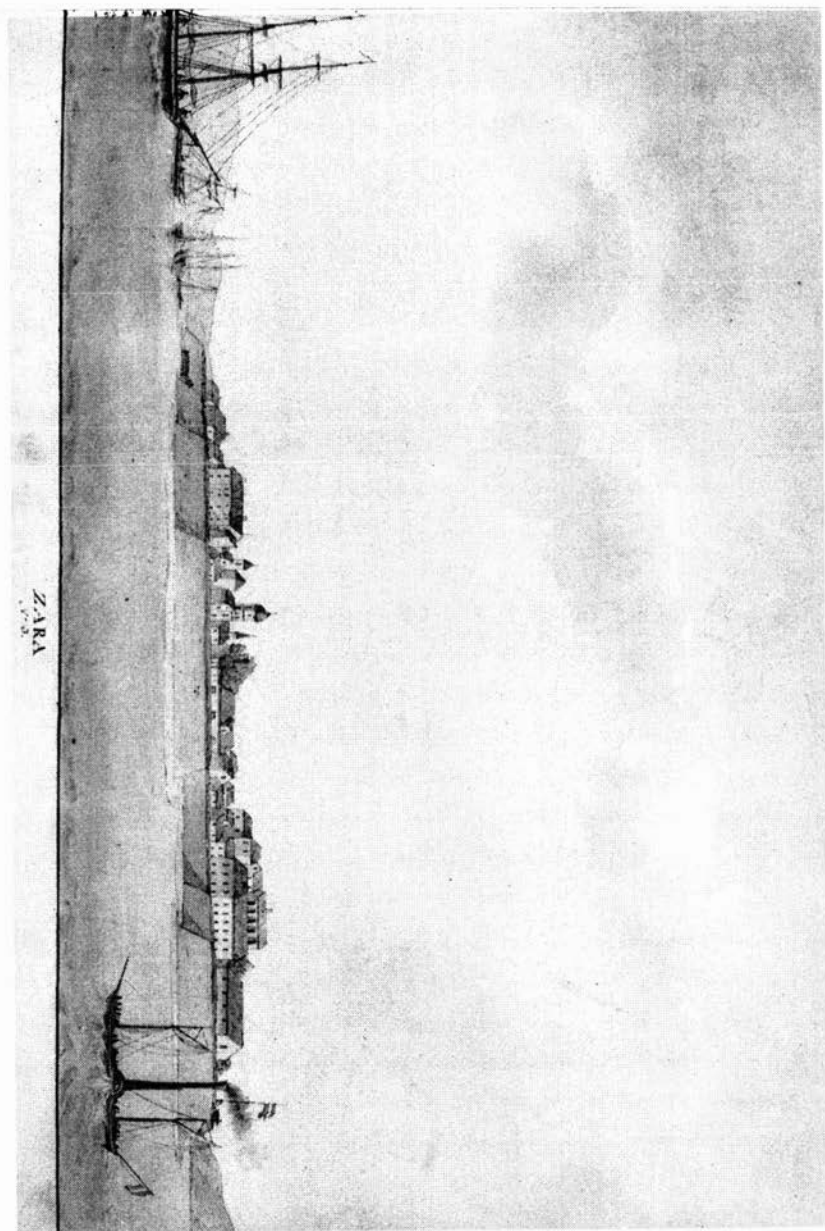
12 Južna strana Zadra sa zidinama prikazana je površno u *Panorama della Costa e della Isole di Dalmazia* da Giuseppe RIEGER, Trieste 1853.; Tloris je točan i pouzdan u I. PETRICIOLI, o. c. (9), s oznakama pojedinosti na priloženom planu.

Sl. 1. F. Karačaji: Zadar iz prve polovice 19. stoljeća

Sl. 2. F. Karačaj: Zadar iz prve polovice 19. stoljeća

Sl. 3. F. Karačaji: Zadar iz prve polovice 19. stoljeća

*Cvito Fisković: THREE PAINTINGS OF ZADAR
BY TEODOR (OR FEDOR) KARAČAJ*

S u m m a r y

During his stay in Boka Kotorska and upon the occasion of his visits to Dalmatia and Montenegro, Teodor (or Fedor) Karačaj, a colonel of the Austrian army and the commander of the town and fortress of Kotor used to paint the towns, villages and landscapes. His paintings were collected in an album, in which the author of this article has found, in addition to other motives, three paintings of Zadar from the first half of the 19th century.

